

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

SZEMLE

A GAZDASÁGIRÁNYÍTÁSI RENDSZER ÁTFOGÓ SZABÁLYOZÁSA ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSE A KGST-ORSZÁGOK MEZŐGAZDASÁGÁBAN¹

Az elmúlt ötéves terv időszakában (1971–1975) az európai KGST-országok mezőgazdaságában fokozódó ütemben bontakozott ki a kooperációs és integrációs termelésszervezési formák széles skálája. A modern termelőerők eme új típusú szervezeti formáinak kialakulása az 1960-as évekkel vette kezdetét, amely egybeesett az akkor érvényben levő gazdaságirányítási rendszerek reformjával. E folyamat megértéséhez szükséges azoknak a kérdéseknek a vizsgálata, amelyek a gazdaságirányítási rendszerek reformjával kapcsolatosak.

E kérdések megválaszolásához a mezőgazdasági termelés és a gazdaságirányítási rendszerek fejlődésének csaknem húszéves időszakát vontuk a vizsgálat körébe. A téma kutatásához a külföldi és hazai szaklapokban megjelent párt- és kormányhatározatok, cikkek, valamint a KGST-országok statisztikai évkönyvei szolgáltak forrásul.

Az 1960-as évek elején minden egyes KGST-országban a mezőgazdasági termelésben elért eredmények szerényebbek voltak, mint a célkitűzések.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése során lényegesen megnövekedett a mezőgazdasági üzemek eszköz-

ellátottsága és műtrágya-felhasználása, viszont észrevehetően csökkent a munkaerő. A mezőgazdasági beruházások növekedési üteme az 1960–1965-ös évek között a korábbi időszakhoz képest lassult (77,0%-ról 45%-ra). Az ipari és a mezőgazdasági termelés növekedési üteme közötti különbség (1,4-szeres körüliről) 2–3-szorosára emelkedett.

A KGST-országokban az új gazdaságirányítási rendszer a következőkben hozott döntő változást:

— megszüntette az adminisztratív irányítási rendszer kizárólagosságát, teret adott a közgazdasági szabályozóknak;

— a gazdaságirányítás különböző szintjeit a valós gazdasági folyamatok igénye felé terelte;

— elősegítette az üzemek egymás közötti, valamint az üzemek és az állam közötti gazdasági kapcsolatok kialakulását (egyenrangú partnerek, egyenértékek cseréje);

— megteremtette a valós érdekelt-ségi (gazdasági stb.) viszonyok kialakításának előfeltételeit stb.

A gazdaságirányítás átfogó szabályozása rendkívül széles körű, szerteágazó tevékenységet foglal magában, ezért e cikk keretében csupán azokkal a kérdésekkel foglalkozunk, amelyek a tervezési rendszer korszerűsítésével, az irányítás különböző szintjeinek átrendeződésével, valamint az ösztönző árrendszer kialakításával kapcsolatosak.

A TERVEZÉSI RENDSZER KORSZÉRŰSÍTÉSE

Az új gazdaságirányítási rendszer egyik fő célkitűzése a központi irányítás megszilárdítása, amelynek alapvető eszköze a terv, ezért az irányítás reformjának első lépése a tervezés korszerűsítése.

Bulgáriában a mezőgazdaság tervszerű irányításának átalakítását a Bolgár Kommunista Párt 1966 áprilisában hagyta jóvá. Eszerint a mezőgazdaság

¹A cikk az Agrárgazdasági Kutató Intézetben e témában készült tanulmány főbb megállapításait összegezi.

irányítása a távlati (10—15—20 éves) terveken keresztül történik; a távlati tervek az irányítás és termelésszervezés minden szintjére (országos, körzeti, üzemi) kiterjednek. A mezőgazdasági üzemek számára központilag a következő kötelező tervfeladatokat határozták meg: a kenyérgabona, rizs, bab, napraforgómag, hús, tej és tojás államnak történő értékesítésének mennyiségét. A többi termék felvásárlására a felvásárló szervek még a terv elkészítése előtt, egyenrangú partnereként szerződést kötnek (öt évre) a mezőgazdasági szervekkel. A szerződésben rögzített feladatok teljesítéséért a felek anyagi felelősséggel tartoznak.

A tervfeladatok az irányítószerveken (járási tanács) keresztül ún. kontrollszámok formájában jutnak el az üzemekhez, amelyeket a hosszú távú fejlesztési terv figyelembevételével az Állami Tervbizottság dolgoz ki.

Az *NDK-ban* az új irányítási rendszerben áttértek a közép- és hosszú távú tervek, valamint prognózisok készítésére. A mezőgazdasági üzemek természetesen továbbra is készítenek éves terveket. A tervezés jellemzője, hogy a központilag jóváhagyott természetes mutatókat továbbra is lebontják, és azok a középírányító szerveken keresztül jutnak el a mezőgazdasági üzemekhez.

A részletesen lebontott tervfeladatok teljesítését a teljesítéshez szükséges anyagi, műszaki, pénzügyi és egyéb erőforrások biztosítják. A tervszerű irányítás kialakult módszere mellett különösen jelentős szerepe van az üzemnek és a különböző felvásárlási és értékesítési szervek közötti szerződéses rendszernek.

Lengyelországban a hosszú távú tervprognózisok húszéves időtartamra készülnek. Jellemzőjük, hogy bennük csak összefogóan munkálják ki a mezőgazdaság és a népgazdaság többi termelési ága közötti kölcsönös kapcsolásokat. A tervprognózisok alapul szolgálnak az éves és ötéves tervek megalapozott kimunkálásához.

A mezőgazdasági termékek iránti igényeket nem bontják le üzemekre; a feladatot az irányítószervek szerződéses rendszeren keresztül oldják meg. A felvásárló szervek a mezőgazdasági üzemekkel egyenrangú partnerek, a közös érdek és érdekelttség köti össze őket. A mezőgazdasági üzemek a felvásárló szervekkel kötött szerződések alapján dolgozzák ki éves termelési és értékesítési tervüket.

Romániában a népgazdaság — így a mezőgazdaság tervezése is — az ötéves tervekre épül. Az ötéves terveket tovább bontják éves tervekre. Ezen kívül a népgazdaság fontosabb termelési ágaira, így a mezőgazdaságra is távlati fejlesztési programokat, 15—20 éves terveket dolgoznak ki.

A központi terv az új irányítási rendszerben a következő mezőgazdasági termékek termelésére tartalmaz kötelező előírásokat: búza, kukorica, napraforgó, cukorrépa és burgonya. A többi mezőgazdasági termék termelése a mezőgazdasági üzemek és az állami felvásárló szervek közötti szerződések alapján történik. A természetes mutatók számának csökkentése jelentősen hozzájárult a mezőgazdasági üzemek önállóságának kiszélesedéséhez, gazdasági érdekeltségük fokozásához.

A *Szovjetunióban* a tervszerű irányítás döntő láncszemét a középtávú és éves tervek képezik, a mezőgazdaságra azonban készítenek hosszú távú terveket is. Továbbra is fennmaradt a népgazdasági és az üzemi tervek egységének rendszere, de fokozódott a mezőgazdasági üzemek szerepe a tervek kidolgozásában és végrehajtásában. Az üzemekre lebontott tervfeladatok csak a legfontosabb mutatókat tartalmazzák, azok kimunkálásában az üzemek is aktívan részt vesznek. Termelési, pénzügyi stb. terveiket az üzemek — a központi feladatok alapján — konkrét adottságaik figyelembevételével dolgozzák ki. A tervfeladatok teljesítésében való érdekeltséget az árrendszer és

az egy-
meg.

A t-
gazda-
az ön-
szere-
gazda-
hogy
a term-
tevék-
tően
valósi

Cse-
rends-
(10—
szerep-
pán a
tés fő-
így le-
muta-
szűkít-
es idő-
a köv-
értéke-
tatók-
burga-
A töb-
zódás

Az
nagy-
ötéve-
szint-
hitel,
mező-
nek c-
az an-

A KÜ-
HELY

A
tervsz-
követ-
megk-
tevéke-
nyító

Bu-
irány-
elejér

az egyéb gazdasági ösztönzők teremtik meg.

A tervezés kialakult rendje mellett a gazdaságirányítás egyik döntő eleme az önálló gazdasági elszámolás rendszere és annak megvalósítása a mezőgazdasági üzemekben. Ez azt jelenti, hogy az üzemek felelősséggel tartoznak a termelés gazdaságosságáért, termelési tevékenységüket a tervek szerint döntően saját eszközökre támaszkodva valósítják meg.

Csehszlovákiában az új irányítási rendszerben a közép- és hosszú távú (10–15 éves) tervek játsszák a főszerepet. A hosszú lejáratú tervek csupán a szükségletek és a termelésfejlesztés fő paramétereit foglalják magukba, így lehetővé vált a műszaki és naturális mutatók körének minimálisra való leshűkítése. A mezőgazdaság 1966–1970-es időszakra szóló tervében már csak a következő mezőgazdasági termékek értékesítésére írtak elő naturális mutatókat: gabona összesen (ebből búza), burgonya, cukorrépa, hús, tej és tojás. A többi termék megtermeltetése a szerződéses rendszerre hárul.

Az éves mezőgazdasági terv is egyre nagyobb mértékben támaszkodik az ötéves terv által meghatározott olyan szintetikus mutatókra, mint az ár, hitel, adó stb. Ennek következtében a mezőgazdasági üzemek tevékenységének döntő kritériumává egyre inkább az anyagi érdekelttség vált.

A KÜLÖNBÖZŐ SZINTŰ IRÁNYÍTÓ SZERVEK HELYZETÉNEK, SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA

A KGST-országok többségében a tervszerű irányítás módszereiben bekövetkezett változások szükségszerűen megkövetelték az új vagy megváltozott tevékenységi körrel rendelkező középírányító szervek létrehozását.

Bulgáriában a mezőgazdaság ágazati irányítását erősítették az 1960-as évek elején létrehozott különböző állami

gazdasági egyesülések. 1967 folyamán azonban tovább fokozódott a mezőgazdaság komplex irányításának centralizációja, megalakult az Országos Szövetkezeti Központ. Helyi szervei a kerületi (megyei) szövetségek. Az országos központ irányítja az ellátó, termelő, feldolgozó és értékesítő gazdasági szervezetek tevékenységét. Ezáltal megváltozott a Mezőgazdasági Minisztérium szerepe: hatáskörében az állami gazdaságok irányítása, a vízgazdálkodás, a vetőmag-gazdálkodás, a tudományos kutatás és néhány egyéb terület maradt.

Az *NDK-ban* 1963-tól kezdve az adminisztratív irányító szervek helyett a mezőgazdaság komplex irányítására választott testületi szerveket — járási és körzeti (megyei) tanácsokat — hoztak létre. A járási mezőgazdasági tanácsok hivatottak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek operatív irányítására, a tervfeladatok teljesítésének megszervezésére. A körzeti mezőgazdasági tanácsok, illetve a mellettük működő termelési igazgatóságok feladata a mezőgazdasági üzemek (termelőszövetkezetek és állami gazdaságok) operatív irányítása. Koordinálják a mezőgazdasági termelőeszközöket gyártó, a felvásárló és feldolgozó üzemek tevékenységét. Feladatuk közé tartozik a komplex és a regionális tervezés is.

Lengyelországban a mezőgazdasági szövetkezeti üzemek operatív irányítását a járási és megyei szövetkezeti tanácsok végzik, amelyeket a szövetkezetek járási és megyei kongresszusai választanak meg.

Romániában a középírányító szervek szerepét a járási és megyei szövetkezeti tanácsok töltik be. A járási szövetkezeti tanácsok irányítják és koordinálják a szövetkezetek gazdálkodási tevékenységét, segítséget nyújtanak a tervezésben, a munkanormák készítésében, a munkadíjazási rendszer kidolgozásában, a beruházási javak célszerű felhasználásában és a rendelkezésre álló

eszközök kihasználásában. Ezek a tanácsok látják el a szövetkezeteket műtrágyával, növényvédő szerekkel és egyéb eszközökkel, megszervezik a mezőgazdasági gépek és szállítóeszközök javítását, tevékenyen részt vesznek a mezőgazdasági termékértékesítés és -feldolgozás megszervezésében, a szövetkezetközi kapcsolatok kialakításában.

A Szovjetunióban a mezőgazdasági irányítás alapvető láncszemét a járási és a megyei (területi) tanácsok képezik. A megyei (területi) tanácsok feladata biztosítani a járási tanácsok számára a gazdasági fejlesztéshez szükséges anyagi és pénzügyi forrásokat stb., a járási tanács feladata a fejlesztés operatív irányítása.

Csehszlovákiában a mezőgazdasági irányítás demokratizálódásában a CSKP KB 1967. márciusi plénuma határozata alapján új szakasz kezdődött, ugyanis az adminisztratív irányító szervek helyett létrehozták az önálló gazdasági elszámolás elvei szerint működő, választott mezőgazdasági egyesüléseket. Feladatukat a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok tevékenységének irányítása képezi.

A mezőgazdasági irányítás alsó és középszintű szervei feladatainak tartalmi változása maga után vonta a felső szintű irányító szervek tevékenységi és szervezeti formáinak változását is. Az országok jelentős részében létrejöttek a szövetkezetek országos tanácsai, s egyre aktívabb szerepet kaptak a mezőgazdaság irányításában.

Bulgáriában például az Országos Szövetkezeti Központ dolgozza ki a mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelésével, szervezésével, egész gazdálkodásával kapcsolatos kérdéseket. Gazdasági ösztönzők segítségével hatást gyakorol a gazdaságok tevékenységére, segítséget nyújt a mezőgazdasági termelés tudományos-műszaki színvonala növelésében. E célokra felhasználja a rendelkezésre álló (a gazdaságok hozzá-

járulásából származó) anyagi-pénzügyi eszközöket. Az Országos Szövetkezeti Központ — mint irányító szerv — az állami szervezetekben és egyesülésekben képviseli a termelőszövetkezetek érdekeit.

Az NDK-ban a Központi Mezőgazdasági Tanács tagjai a mezőgazdasági üzemek, felvásárló szervek és tudományos intézmények képviselőin kívül, több ágazati minisztérium és országos bizottság képviselői is. Ez a széles körű képviselői alkalmassá teszi a tanácsot a mezőgazdasági üzemek komplex irányítására, a párt agrárpolitikájának gyakorlati megvalósítására.

Romániában a Termelőszövetkezetek Központi Tanácsa a szövetkezetek gazdálkodási tevékenységének központi koordináló és irányító szerve. Feladata a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdasági tevékenységére, munkanormázására és munkadíjazására, valamint az anyagi és pénzügyi eszközök ésszerű felosztására és felhasználására vonatkozó javaslatok kidolgozása. Megszervezi a termelőszövetkezetek anyagi-műszaki és pénzügyi tevékenységének ellenőrzését.

ÖSZTÖNZŐ ÁRRENDSZER KIALAKÍTÁSA

A gazdaságirányítási reformok sikeres megvalósításának egyik döntő feltétele volt a korábbi cserearányok megváltoztatása, olyan árak kialakítása, amelyek nemcsak az önköltséget fedezték, de tartalmaztak akkora nyereségszintet is, amely lehetővé tette a jövedelmező termelés megvalósítását. Az árkorrekciók mellett jelentős helyet kaptak a különböző prémiumok, a felárak és az árkiegészítők.

Bulgáriában 1967-től emelték az állati termékek felvásárlási árait, mert azok termelése az 1958. évi árreform után is veszteséges maradt. Az állami felvásárlási terv túlteljesítése esetén a főbb növényi termékeknél általában a

üzgyi
vezetési
— az
ekben
érde-

őgaz-
dasági
domá-
kívül,
szágos
s körü
hácsot
ex irá-
jának

zetek
k gaz-
ntiko-
data a
zetek
kanor-
lamint
ésszerű
vonat-
egszer-
anyagi-
ségének

KITÁSA

ok sike-
ntő fel-
ok meg-
akítása,
et fedez-
yereség-
a jöve-
sát. Az
helyet
k, a fel-

ék az ál-
it, mert
árreform
az állami
esetén a
alában a

felvásárlási alapár 20–40%-át, az állati termékeknel pedig 25%-át prémiumként megkapják a gazdaságok. Széleskörűen elterjedt a természetbeni ösztönzés rendszere is, ami abban jutott kifejezésre, hogy a búza és a rozs felvásárlási tervének túlteljesítése esetén (minden mázsa gabona után) 15 kg műtrágyát vásárolhattak a gazdaságok.

Külön elbírálásban részesültek a hegyvidéken gazdálkodó állami gazdaságok és termelőszövetkezetek. A termékek állam felé történő értékesítése után kiegyenlítő árat kaptak, ami az alapár 15–40%-át jelentette. A gazdaságilag gyenge síkvidéki mezőgazdasági üzemek is kaptak árdotációt, melynek mértéke a gyümölcs, a levendula és a rózsaszírom felvásárlási árának 25%-át tette ki.

Az *NDK-ban* az 1960-as évek elején végrehajtott árváltozások után 1966-ban is eszközöltek bizonyos módosításokat. Ezek során olyan törekvések érvényesültek, amelyek a növényi és az állati termékek felvásárlási árai közötti aránytalanságok megszüntetésére irányultak. Az árak mellett a termelés és az értékesítés ösztönzésében jelentős a szerződéses felárak és a prémiumok szerepe. A tervezettnél nagyobb mértékű termelés és értékesítés esetén az egységnyi termékek után progresszíven növekvő prémiumot fizetett az állam. Természetbeni ösztönzéseket is alkalmaztak, ugyanis a gazdaságok a terven felül értékesített gabona minden mázsája után 35 kg műtrágyát (ebből 25 kg nitrogén) kaptak az államtól. Minden esetben felárakat kaptak az állattenyésztés fejlesztéséhez kedvezőtlen természet-közigazdasági adottságokkal rendelkező üzemek, vagy azok, amelyek a növénytermelés fejlesztéséhez kedvező adottságokkal rendelkeznek ugyan, de jelentős eszközöket kellett fordítaniuk a termékek állattenyésztésben való hasznosítására.

Ezekben az években *Lengyelországban* és *Romániában* csupán részleges ármódosítások voltak, a termékek zöme

központilag meghatározott fix áras maradt. Viszont az ösztönzésben jelentős helyet kapott a progresszíven növekvő felárak, árkiegészítők és prémiumok rendszere.

A *Szovjetunióban* az 1965-ös évet követően csökkentették több alapvető mezőgazdasági termék kötelező állami felvásárlási tervét. Ezáltal lehetővé vált, hogy a mezőgazdasági üzemek több terméket tudjanak terven felül értékesíteni. A terven felüli mennyiségekért 50%-os felárat kaptak. A termékek jelentős részénél, elsősorban az állati termékeknel, sor került a felvásárlási árak közvetlen emelésére is. A felvásárlási árak mintegy 1,4-szeresére való emelése révén, a mezőgazdasági üzemek 1966–1970 között 36,7 milliárd rubel többlet-árbevételhez jutottak.

Csehszlovákiában döntő szerepe van a központilag megállapított felvásárlási árak egységes rendszerének. A mezőgazdasági árak rugalmasságát — a piac változó körülményeinek megfelelően — prémiumok és decentralizált árkülönbözöket formájában a járulékos ösztönzők, valamint egyes termékekre a mezőgazdasági üzemek és a felvásárlók közötti szerződések szerint meghatározott szabad árak biztosítják.

Külön elbírálásban részesülnek a kedvezőtlen adottságú gazdaságok. A felvásárlási árak alapját képező költség szintnél magasabb, objektíven szükséges ráfordításokat az állam árkiegészítés formájában téríti meg. Az ilyen árkiegészítések mértékét is hosszabb időre (5 évre) határozzák meg.

A mezőgazdasági termékek egységes felvásárlási és egyéb értékesítési rendszerének kialakításával egy időben az országok többségében lényegesen csökkentették a mezőgazdasági gépek és berendezések árát. Az *NDK-ban* például a mezőgazdasági gépek jelentős hányadát önköltségen, egy részét pedig önköltségen alul adta át az állam a mezőgazdasági üzemeknek. Az árkülönbözöket

az állami költségvetés fedezte. *Csehszlovákiában* 1964 áprilisában 9%-kal csökkentették a mezőgazdasági gépalkatrészek árát, a mezőgazdasági gépek főjavítási díjait pedig 16%-kal. Jelentősen csökkentették a mezőgazdasági gépek és berendezések árát a *Szovjetunióban* is. Továbbá az országok többségében kedvezményes áron bocsátották a mezőgazdasági üzemek rendel-

kezésére a különböző építőanyagokat, műtrágyákat és növényvédő szereket is. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdasági üzemek is rendelkezhesenek olyan jövedelemnagysággal, amely lehetővé teszi a dolgozók anyagi érdekeltségének megteremtését, a szocialista bővített újratermelés megvalósítását.

Nagy János dr.

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK VEZETÉSÉNEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA A FEJLŐDŐ ORSZÁGOKBAN

A fejlődő országok mezőgazdasági termelése mind egyéni, mind társadalmisított gazdaságokban folyik. Annak ellenére, hogy az egyéni gazdálkodási forma a legelterjedtebb napjainkban, tapasztalhatjuk, hogy a fejlődő országok kormányai egyre nagyobb súlyt fektetnek a nagyüzemi gazdálkodás bevezetésére, különös tekintettel az állami és szövetkezeti gazdaságokra. Ezek jellegzetes típusairól adunk a következőkben rövid áttekintést.

ÁLLAMILAG NEM IRÁNYÍTOTT SZÖVETKEZET (Mexikó, India, Szudán)

A mezőgazdasági termelés fejlődése, a világpiaci árak alakulása, a gépesített nagyüzemek kialakulása arra kényszeríti a kistulajdonosokat, hogy szövetkezetbe tömörüljenek. A szövetkezet tagjainak megfelelő alaptőkével kell rendelkezniük, hogy gazdaságosabb termelést jelentő kisebb beruházásokat (öntözőcsatorna, építés, traktor-, szállítójármű-, szivattyúvásárlás) eszközölhessenek. Erre a gazdálkodási formára a következők jellemzők:

- 4–5 tagból állnak;
- szervezeti szabállyal nem rendelkeznek;

— tevékenységük nagy részét megállapodás, szerződés írja elő;

— termelésük irányát, szerkezetét és volumenét elsősorban a tagok és családtagjaik létfenntartási szükséglete és a mindenkori piaci igény szabja meg;

— a tagok bevitt tőkéjük arányában részesednek a bevételből, illetve annak megfelelően használják a közös létesítményeket;

— rendelkeznek bizonyos mértékű tervszerűséggel, de racionális, tudományos vezetésről nem beszélhetünk.

ÁLLAMILAG IRÁNYÍTOTT SZÖVETKEZET (Mexikó, India, Tanzánia, Irak, Dél-Jemen)

Ennek az üzemi formának talán a Tanzániában kialakított „ujama falvak” (faluközösségek) a legjellemzőbb képviselői. A tanzániai kormány elsődleges célja — e közösségek létrehozásával a nomád, vándorló lakosság letelepítése, fejlettebb gazdálkodásra való szoktatása, jobb, kulturáltabb életkörülmények megteremtése. A mozgalom lényege a közösségi összefogás és az önerőből történő fejlesztés, jelentős állami támogatás mellett (építőanyag, vetőmag, növényvédő szer, műtrágya, szakember). A szövetkezetek működését szervezeti szabályzat határozza meg.

Az „ujamák” vezetését választott testület végzi, élén az *elnökkel*. Minden felnőtt tag *szavazati joggal* rendelkezik, s így közvetve részt vesz a döntéshoza-

talokban, a vezetőség megválasztásában, illetve leváltásában.

A mozgalom sikerei mellett több probléma is adódik a vezetés számára. Ilyenek pl.:

- a tulajdonjogi kérdések (régi kis-árutermelők esetében);

- üzemanyag- és alkatrész-ellátás (nagy távolságra vannak az ellátó központok);

- bevétel-, árutermék-elosztás (nem mindenütt a végzett munka arányában történik);

- értékesítési nehézségek (a nagy kereskedelmi haszon sújtja a közösség tagjait);

- a gépesítés miatt felszabadult munkaerő foglalkoztatása.

A feladatok megoldásában több külföldi, köztük magyar szakértő is részt vett, de az „ujamák” megfelelő szintű vezetése és üzemelése még hosszú ideig nehezen lesz megvalósítható.

ÁLLAMILAG IRÁNYÍTOTT EGYÉB NAGYÜZEM (Szudán, Tanzánia, Egyiptom)

Mint már korábban említettük, a fejlődő országok kormányai egyre nagyobb súlyt helyeznek a mezőgazdasági üzemek ellenőrzésére és irányítására. Céljuk elérése érdekében — a természeti és közgazdasági viszonyok függvényében — különböző típusú és számú nagyüzemet hoznak létre. A nagyüzemek közös jellemzője a jó felszereltség, a szervezett irányítás és a tájegységekhez vagy területükhöz tartozó egyéni gazdák (farmerek) vagy bérlők tevékenységét elősegítő szolgáltatások nyújtása. A Szudánban tapasztaltak alapján ismertetjük ennek két formáját, a mezőgazdasági szolgáltató központot, valamint a bérleti rendszeren alapuló nagyüzemet.

A mezőgazdasági szolgáltató központnak elsősorban a nagy kiterjedésű országokban, a fővárostól és a felvevőpiacoktól távol eső területeken van lét-

jogosultsága. Alapításuk célja, hogy minden talajtani és agrometeorológiai szempontból elhatárolt mezőgazdasági területen legyen egy „mintagazdaság”, mely képes a következő feladatok ellátására:

- a mezőgazdaságilag művelt terület bővítése (területtisztítás útján);

- kísérleti tevékenység (a különböző kultúrák esetében fajta-, agrotechnikai, öntözési és egyéb kísérletek alapján meg kell állapítani a tájegységnek legmegfelelőbb növény-, gyümölcs- és zöldségfajokat, fajtákat, termesztési módot);

- demonstrációs és oktatási tevékenység (mind az iskolai tanulók, mind a területileg a szolgáltató központhoz tartozó farmerek részére szakmai fejlődést elősegítő oktatómunkát kell végezni);

- szolgáltató tevékenység (az egyéni farmerek részére biztosítani kell a jó minőségű vetőmagot, palántát stb., valamint a meghatározott munkafolyamatokat a szolgáltató központ gépeivel kell elvégezni);

- árutermelő tevékenység (az állami támogatáson kívül az előbbieken felsorolt tevékenységek finanszírozása céljából, megfelelő szintű és méretű árutermelő tevékenységet is kell a szolgáltató központnak folytatnia).

Ezeket a feladatokat Szudánban a Jebel Marra Project területén (kb. 20 000 ha) három szolgáltató központ létesítésével valósítják meg.

A *bérleti rendszeren alapuló nagyüzem*re példa Szudánban a Kék-Nílus nyugati partján, Khartoum tartomány déli határától Sennarig terjedő Gezira öntözőrendszer. A kb. 900 000 ha-os rendszer területén mintegy 96 000 bérlő található; 1600 képesített tisztviselő, 8189 képesítetlen tisztviselő, 3500 időszakosan alkalmazott és 8–10 ezer alkalmi munkás dolgozik.

Az egész rendszer élén az *igazgatói tanács* áll. Három-hat tagját, az igazgatóval együtt a minisztertanács nevezi

ki. A tanács tagjai között a bérlők képviselői is helyet foglalnak. A központban főosztályok tevékenykednek, míg a területen 12 alegység élén egy-egy alegységvezető, valamint 105 blokk élén egy-egy blokkvezető áll. Mind az alegység-, mind a blokkvezetők munkáját tanácsok segítik.

A nagyüzem teljes mezőgazdasági tevékenységét a mezőgazdasági főosztály, a mezőgazdasági igazgató és két helyettese irányítja. Munkájukat a már említett alegység-vezetők, blokkvezetők és a melléjük beosztott specialisták segítik.

Mind a gépesítési, mind a többi főosztály különböző csoportokra bontva fejti ki tevékenységét.

A gépi, valamint szállítási munkákat, a tárolási, raktározási, feldolgozási és értékesítési tevékenységet a Board irányítja. A teljesítmények nyilvántartása szintén a Board által történik. Az elszámolást minden évben a gyapottermés értékesítése után végzik. A gyapotért kapott bevétel 36%-a a kormánynak, 49%-a a bérlőké (ebből 2% biztonsági alap), 2%-a az öntözött területen levő falvak tanácsaié, 3%-a a szociális fejlesztési főosztályé, 10%-a a Sudan Gezira Boardé.

ÁLLAMI GAZDASÁG (Tanzániai helyzet alapján)

A fejlődő országok legtöbbjében, de különösen Kelet-Afrikában az állami gazdaságok ősei az ún. rabgazdaságok voltak. A függetlenség kivívása után azonban a legtöbb magán- és társas gazdaság helyén is állami gazdaságokat szerveztek.

Tanzániában 1969-ben alakultak meg az első gazdaságok, a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Minisztérium felügyelete és irányítása alatt. Megalapításuk célja a következő:

— főbb élelmiszeripari növények és állati termékek előállítása hazai és exportszükségletre;

— a nagyüzemek gépi és öntözési berendezéseinek gazdaságos kihasználása;

— hazai szakemberek oktatása és kinevelése egyéb típusú nagyüzemek részére;

— modell kialakítása és újítási tevékenység végzése;

— bizonyos szolgáltatások (elsősorban javítás és szállítás) nyújtása a szövetkezeti gazdaságoknak.

Termelési profil szempontjából három fő típust különböztethetünk meg:

— növénytermesztő,

— állattenyésztő,

— vetőmagtermelő és -szaporító gazdaságok.

A rövid múlttal bíró állami gazdaságok esetében a vezetés legfontosabb feladatai a következők:

— az irányítási rendszer korszerűsítése;

— a vezetők munkaköri feladatainak meghatározása;

— az optimális irányítási egységek méretének megállapítása;

— a könyvelés, adatnyilvántartás megszervezése;

— a havi jelentési rendszer felülvizsgálata, megfelelőbb kidolgozása;

— a tervezési módszerek megismerése, legmegfelelőbb alkalmazása (a tervezést célszerű a gyenge, a közepes és a jó terméseredmények figyelembevételével végezni);

— az egyes munkafolyamatok kézi-, iga-, gépi- és normáinak megállapítása;

— a gépi javítószolgálat (legtöbb esetben mozgó), karbantartás megszervezése (szakmunkásképzés);

— folyamatos munkaértekezletek bevezetése.

Mivel a feladatok megoldása megfelelő gyakorlottságot igényel, véleményünk szerint 2–3 éves időtartamra célszerű megfelelő tapasztalattal rendelkező külföldi szaktanácsadó foglalkoztatása.

Kanizsai Endre dr.—Varga József dr.

1 Összefoglalás a Tudományok és Technika területén